

Ods herreds ejendomme på reformationstiden

AF

ERIK ULSIG

Konge, kirke og adel delte herredømmet over jord og bønder i senmiddelalderens Danmark. Reformationen i 1536 betød den katolske kirkes fald. Bispestolenes og klostrenes gods kom under kronen, mens en række andre kirkelige institutioner bevarede, men på ændrede betingelser og i stærk afhængighed af kongemagten. Det er af stor vigtighed at kende ejendomsforholdene på dette tidspunkt, hvor der skete så voldsom en forskydning i dem, og af lige så stor betydning for studiet af middelalderens historie at kende de ejendomsforhold, som danner slutpunktet for den middelalderlige udvikling.

Kr. Erslev skrev i *Danmarks Riges Historie* II (1898-1905), at kronen og selvejerbønderne i middelalderens sidste tid sad inde med sådan noget som godt 25% af rigets gårdtal, med halvt til hver af dem, mens kirke og adel delte resten. Udgangspunktet for Erslevs vurdering lå i hans studier over statsomvæltningen i 1536, *Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede* (1879), hvor han ud fra skatteregnskaber og andre kongelige indtægtsregnskaber havde påvist kongemagtens enorme gevinst ved overtagelsen af kirkegodset. Den senere historieskrivning har i det store og hele tilsluttet sig hans synspunkter, omend en tid lang med en tendens til at anse krongodset før Reformationen som adskilligt større og adelsgodset som mindre, end han gjorde. I dag turde det imidlertid stå klart, at hans forslag rammer godt.

I modsætning til hvad der er tilfældet i Sverige, hvor der ved hjælp af kronjordebøgerne er lavet en egentlig landsdækkende opgørelse,¹ beror alle danske vurderinger af ejendomsfordelingen på reformations-

¹ Senest Lars-Olof Larsson, »Jordägofördelningen i Sverige under Gustav Vasas regering«. Scandia 51 (1985), s. 61-89.

tiden på skøn. I princippet kunne en landsdækkende opgørelse laves også i Danmark ved at rekonstruere fordelingen herred for herred, men i praksis ville et sådant arbejde være uoverkommeligt og i øvrigt behæftet med megen usikkerhed og mange fejl. Det betyder imidlertid ikke, at lokale undersøgelser, dér hvor de kan foretages med rimelig sikkerhed, ikke er af væsentlig betydning. For det første har de selvfølgelig værdi ud fra en lokalhistorisk synsvinkel og bidrager samtidig til at nuancere helhedsbilledet; ejendomsforholdene varierede voldsomt fra egn til egn og mellem landsdelene. Men dernæst påvirker de – uanset eller på grund af disse variationer – uvægerligt vores opfattelse af fordelingen for hele landet.

Et par eksempler på variationerne skal anføres. På Roskildeegnen (Sømme og Tune herred) ejede kirken 89% af egnens bøndergårde, men i Bjæverskov herred sad adelen med 57% af gårdene;² i Vandfuld herred var der over 50% selvejere, men i Vendsyssel blot 5%, på Roskildeegnen ikke nogen. Det er imidlertid ikke her anliggendet at ræsonnere over, hvordan man alligevel når frem til et rimeligt dækkende skøn for hele landet, men at beskrive nogle metoder til lokale undersøgelser og at rekonstruere ejendomsfordelingen i Ods herred i 1536.

1. Rekonstruktion af ejendomsfordeling

Det er naturligvis nemmest at analysere ejendomsfordelingen på reformationstiden, hvis der findes skattelister fra denne tid, som direkte oplyser det, man ønsker at vide, men deres antal er ringe. Fra Sjælland, som eksempelmaterialet her vil blive begrænset til, er der kun bevaret en enkelt, listen fra Ringsted-Ramsø herreder 1517, som registrerer alle gårde i de to herreder og hvem der var herre til dem. I alle andre tilfælde må man forsøge at rekonstruere ejendomsforholdene. Metoderne hertil er beskrevet af Poul Rasmussen i artiklen »Jordejendom« i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder VII* (1962), anvendt af ham i *Studier i Århus Stifts ældste Ejendomshistorie 1-3* (1978-84) og diskuteret af mig i en afhandling om Ringsted-Ramsølisten (1978).³

En sådan rekonstruktion går lettere, jo mere ejendom der var i kirkens eller kronens eje, fordi kildematerialet til dette er rigeligere og lettere tilgængeligt end for adelsgodset. Det centrale materiale er lensjordebøgerne.⁴ Analysen tager sit udgangspunkt i det forhold, at disse nød-

² Erik Ulsig, »Hvem ejede jorden i middelalderens Østsjælland?« Afhandlingen trykkes i *Mellem Fjord og Bugt*, som formentlig udkommer i 2003.

³ Bol og By 2.r. 2, se s. 65ff.

⁴ Se om dem Telma Jexlev i *Fortid og Nutid XXV-XXVI* (1974-76).

vendigvis må indeholde: 1) det af kronen i 1536 ejede gods (incl. selvejerne), 2) det af kronen i 1536 eller senere overtagne kirkegods, 3) det af kronen ved mageskifter fra adelen erhvervede gods (idet dog alle tre godskategorier ikke behøver at forekomme i den enkelte jordebog), minus hvad kronen måtte have afstået til adelen eller til de endnu eksisterende gejstlige institutioner i tiden mellem 1536 og tiden for lensjordebogens affattelse. Ved hjælp af *Kronens Skøder*, hvor de relevante breve er registreret og trykt i fyldig og let tilgængelig form, kan det forhenværende adelsgods udskilles og til adelen afhændet gods opspores. Foruden skøderne vedrørende kronens gods medtager kildeudgaven også dem, som vedrører de gejstlige institutioner, der overlevede Reformationen, som f.eks domkapitlerne.

For Sjælland findes der jordebøger eller andre fortegnelser og breve fra det 16. århundrede over næsten alt kirke- og krongods. Som første eksempel skal tages Sømme herred, der som nævnt var domineret af kirken. Kildematerialet er her så godt, at undersøgelsen langt hen ad vejen former sig som en udskrivning af mere eller mindre samtidige kilder. Lensjordebogen for Roskildegård 1555/56 omfatter såvel det før-reformatoriske bispe- som krongods, og hvad der er vigtigt, den skelner nøje imellem de to kategorier. Til overmål bekræftes præcisionen af dette skel af Roskildegårds jordebogsregnskab 1522-24,⁵ som opfører det samme bispegods som i 1555-56. I begge kilder savnes dog en hovedgård i Gundsø(magle), som var bortforlenet. Af *Kronens Skøder* ses det, at kronen i 1563 mageskiftede gården til Roskilde Domkapitel. Kapitlets omfattende gods findes i dets jordebog fra 1568, udgivet af J.O. Arhning (1968), som i sin kommentar bl.a. redegør for alle ændringer i kapitlets ejendom siden 1536.

Klostergodset er lidt vanskeligere at udfinde. Det opretholdtes stadig som selvstændige forleninger, da Roskildegårds lensjordebog blev skrevet 1555-56, men fra St. Agnete kloster i Roskilde er der bevaret en hel række jordebøger 1508ff, og fra St. Clara kloster sammesteds et meget righoldigt middelalderligt brevarkiv og det brev af 1561 7/7, hvorved klostret og dets gods overgik i Universitetets eje. Ejendommene under det tredje nonnekloster i Roskilde, Vor Frue, kendes (mere usikkert) fra forleningsbreve 1568 og 1575 (*Kancelliets Brevbøger*). Af de store landklostre ses kun Æbelholt⁶ og Antvorskov at have besiddet gods i Sømme herred. Sognepræsters og -kirkers ejendom er som overalt på Sjælland fortegnet i *Sjællands Stifts Landebog* 1567, mens hospitalernes gods må

⁵ Trykt af C.A. Christensen i Da. middela. Regnskaber 3.r. I (1956), s. 218-42.

⁶ Rep. Dipl. 1. rk. IV, s. 63.

søges i mere specielle kilder, Hellig Gejst i København i stadens jordebog 1581,⁷ St. Jørgensgården i Roskilde i en fundats fra 1570.⁸

Men hvordan kan man derefter udfinde, i hvilket omfang de fremfundne godsmasser dækker, hvad der var af jordejendom i herredet? En første kontrolmulighed tilbyder Stiftslandebogen fra 1567, som sogn for sogn giver antallet af tiendeydere og de såkaldte gårdsæder. Den levner i det foreliggende tilfælde næsten ikke plads til ukendt gods, det vil først og fremmest sige adelsgods. Kontrolmuligheder fra en senere tid leveres af matriklerne af 1664 og 1682/88, fordi man her kan komme ned på byniveau og dermed regne ud, hvor ukendt gods må have haft hjemme. Forudsætningen for en sådan beregning er det forhold, at vi ved, at bebyggelse og gårdtal på Sjælland var næsten uændret fra 1536 til efter 1660. Matriklernes gårdtal viser, at der vistnok kun i en enkelt by i Sømme herred, Hvedstrup, mangler nogle gårde i det ovenfor brugte kildemateriale, og af forskellige kilder fremgår det da også, at formentlig 3 gårde i Hvedstrup (og 1 i Svogerslev) var i adelseje.

Andetsteds på Sjælland var der langt mere gods, som ikke var ejet af kronen eller de forskellige gejstlige institutioner. Det andet eksempel bliver Bjæverskov herred, hvor krone, selvejere og kirkelige institutioner o. 1536 kun vides at have ejet 208 bøndergårde ud af de mere end 480 gårde, som herredet må have haft o. 1567. Adelen må følgelig have besiddet omkring 275 gårde, eller 57% af al ejendom. Nu findes der selvfølgelig også nogle gode kilder til adelsgodsets historie, in casu således i Peder Oxes arkiv i Rigsarkivet jordebøger over, hvad han ejede til Gisselfeldt (det meste af dette gods lå dog uden for herredet), men først og fremmest over hans hustru Mette Rosenkrantz's halve Valløgods. Hendes søster Birgittes halvdel kendes derimod først så sent som 1651,⁹ men bl.a. *Kronens Skøder* tillader på forskellig vis en checkning af Valløgodset. Resultatet er, at vi har rimelig styr på ca. 199 gårde under Vallø og Gisselfeldt. Det efterlader os med 76 gårde, som må tilskrives nogle små adelige hovedgårde i herredet, eller som har været adeligt strøgods til hovedgårde uden for herredet.

I de fleste sjællandske herreder kan en rekonstruktion af ejendomsfordelingen formentlig foretages ved hjælp af den her skitserede fremgangsmåde, dvs. fremfindelse af kirke- og krongodset, hvorpå adelsgodset i princippet bestemmes ved subtraktion, ved by for by at trække kirke- og krongodset fra gårdtallene, således som de kendes fra matriklerne. Det skal naturligvis ske med fornøden skønsomhed. At der o.

⁷ Københavns Diplomatarium I, s. 515-22.

⁸ Universitets- og Skole-Annaler 1810, s.173f

⁹ Valløpergamenter 1356-1713 (1993).

1550 f.eks. kendes 8 gårde i en by, hvor vi ved, at byen senere bestod af 10 gårde, berettiger ikke i sig selv til at antage eksistensen af ukendt gods; der skete jo i tidens løb såvel sammenlægninger som delinger af gårde.

Men nogle steder belastes en bestemmelse af ejendomsforholdene på reformationstiden af, at kilderne til kronens og det af kronen overtagne kirkegods er for sene. Man kan godt udregne de to ejergruppers samlede godsmasse, idet *Kronens Skøder* fortæller om bevægelser i denne i forhold til adelsgodset, men det kan være vanskeligt at udfinde, hvad der var før-reformatorisk krongods, og hvad der havde tilhørt bispestolen og de forskellige klostre. Det er ganske vist, som nævnt, nemt nok at udskille St. Agnete klosters gods, fordi der findes jordebøger over det fra kort tid før Reformationen, men det er f.eks. anderledes besværligt at få fat på det gods, som tilhørte Vor Frue kloster i Roskilde, hvis arkiv er gået næsten helt tabt. Ovenfor er nævnt forleningsbreve fra 1568 og 1575 angiveligt på »noget af Vor Frue klosters gods«. For Sømme m.fl. herreder er disse breve brugbare til bestemmelse af klostrets gods, men i Tune herred anføres Kappelgårde, som vi fra mange kilder ved tilhørte bispestolen. Her var der åbenbart sket en rokering mellem kronlenene engang efter 1536.

De følgende kapitler viser en metode (som ganske vist næppe er praktisk anvendelig ret mange steder) til at adskille en godsmasse i dens tidligere bestanddele som forhenværende kron-, bispe- eller klostergods, når de tre kategorier står sammenblandede i den først kendte lensjordebog.

2. Dragsholm lens jordebog 1591 og Ods herred

Det er karakteristisk for Danmark og vel også for andre lande, at bøndernes mange forskellige afgifter ikke kun varierede regionalt, men også efter ejerforhold, eller mere præcist, efter hvem der ejede godset, dengang afgifterne fixeredes, dvs. senest i begyndelsen af det 16. århundrede. I Dragsholm len er den ældste af kronens jordebøger først fra 1591-92. Den første snes sider i den omhandler det gamle bispegods i Ars og Skippinge herreder, som siden det 14. århundrede havde ligget under Dragsholm slot. Det vedkommer ikke nærværende undersøgelse, men på folio 23 når jordebogen frem til Fårevejle sogn og dermed Ods herred. Her omfatter den alt, som var krongods i 1591, og det før-reformatoriske krongods og det tidligere kirkegods står sammenblandet. Et studium af de forskellige afgiftssystemer, som jordebogen udviser, muliggør imidlertid i vid udstrækning en adskillelse i de ældre gods-

ejer kategorier, samtidig med at disponeringen af teksten viser nogle støberande efter de forlæg, den bygger på. Det er dermed muligt helt at adskille gammelt kron- og gammelt kirkegods.

Hvis vi går tilbage til anden halvdel af det 14. århundrede, er kildematerialet til at beskrive Ods herred af enestående omfang og karakter. I Roskildebispens jordebog 1370ff er fortegnet både bispestolens, kronens og selvejernes gods og endog adskilligt adelsgods, som var ved at blive overtaget af bispestolen. Men fra reformationstiden er der intet materiale af betydning, Dragsholm lens jordebog 1591 indeholder til gengæld en overordentlig mængde ejendom i Ods herred, som tilhørte kronen, 645 gårde og 51 småbrug, i alt 696 brug¹⁰ foruden et mindre antal huse og ødejorder. Spørgsmålet er nu, hvordan det er muligt at nyttiggøre denne kilde til en nærmere belysning af reformationstidens ejendomsforhold.

Det første krav, der skal honoreres, er at udfinde, hvor meget gods der i 1591 var i andre jordejeres besiddelse, og til den ende, hvor stort gårdtallet var i herredet. Det er her en vanskelighed at afgøre, om småbrugene var gårde eller huse med jord. I Matriklen 1664 anføres 681 gårde og 61 småbrug; medregnet 8 præstegårde, bliver det samlede brugstal 750. For 1688-matriklen har Henrik Pedersen,¹¹ der opererer med en grænse mellem gårde og huse ved én tønde hartkorn, beregnet gårdtallet til 715. Ved en sammenligning med 1664-matriklen skal det bemærkes, at gårdtallet ville have været 730, hvis det ikke var, fordi 15 gårde var blevet nedlagt ved skabelsen af hovedgårdene Ellinge og Annebjerggård. Af ræsonnementet følger, at hovedparten af småbrugene var små gårde, og for ikke at udvide undersøgelsen unødigt, vil alle småbrugene blive medregnet.

Kronen besad i 1591 696 gårde og småbrug. Det er klart, at der ikke har været ret megen anden jordejendom i Ods herred. Nemtest at fremfinde er sognekirkernes og -præsternes gods; i Sjællands Stifts landebog 1567 figurerer 8 præstegårde og 16 gårde og småbrug tilhørende kirkerne. Adskillige af dem gav en meget beskeden landgilde, men til gengæld besad kirkerne mange jorder, hvoraf de otte største er taget

¹⁰ Ved sammenligning med jordebøgerne 1602ff er følgende fejl i jordebogen 1591 rettet: Stårup 14 gårde til 12, Nyrup 9 gårde til 11, Stubberup 6 småbrug til 7, Plejerup 4 gårde til 5, Underød 5 gårde og 1 småbrug til 6 gårde og 1 småbrug, Hølkerup 2 småbrug til 3.

At skriveren i 1591 har glemt 4 gårde/brug, er naturligvis intet særtilfælde. I de efterfølgende jordebøger mangler der også gårde, blot andre. De rettede tal er i tabel 1 trykt med kursiv. Et par landgildeangivelser, som i 1591 var markant forkerte, skal rettes her: Kelstrup nr.1 1 pund byg skal være 2 pund; Yderby nr.5 10 skp. byg skal være 18 skp.

¹¹ Henrik Pedersen, *De danske Landbrug...1688* (1928).

Tabel 1. Ejendomsfordelingen o. 1591, antal gårde og andre brug.

Sogn og by	Dragsholm len 1591-92		Kirke og præst 1567 ¹²	Kapitel 1568	Adel e. 1591/92	Vartov 1607
	Gd. + småbrug	øde				
Fårevejle Stubberup Kårup Ordrup Ris Veddinge Tømmerup	12+6 6+7 4 12 2 16	2 1 x	pr. + 1 gård			
Asnæs Høve Åstofte Tolsager	18+1 18 9 11	1 1+2	pr. 1 j. (15 skp.)			
Grevinge Engelstrup Torrendrup Herrestrup Holte Plejerup Gundestrup Frenderup Sneglerup Prejlerup Ovstrup Atterup	20 5 2 10+1 4 5 15 4 12 8 1+8 12+2		pr. + 1 gd. + 1 jord 1 gård		1	
Egebjerg Ulkerup Underød Lestrup Frostrup Glostrup Abildøre Bråde Hølkerup Gelstrup	5 6 6+1 6+2 2 9 13+2 12+2 15+3 3		pr. 1 gård			
Asmindrup Svinninge Svendstrup	5+1 7 1+2		pr. 4 gårde	2 2		3

¹² I kolonnen er opført de ejendomme, som landebogen betegner som gårde, uanset hvor beskeden en afgift kirken fik af dem. Kirkernes ejendom bestod imidlertid, og især i Ods hd., i vid udstrækning af jorder uden selvstændig bruger. De største jorder, som ofte ydede en større afgift end gårdene (se f.eks. Skaverup), er anført i kolonnen for at få et nogenlunde repræsentativt billede af kirkernes gods, men de er ikke talt med i opgørelsen over ejendomsfordelingen i Ods hd.

Sogn og by	Dragsholm len 1591-92		Kirke og præst 1567 ¹²	Kapitel 1568	Adel e. 1591/92	Vartov 1607
	Gd. + småbrug	øde				
Skaverup	3+1	(2)	1 gd.(12 skill.) +1 j.(17½ skill.)			
Brændt	3+1		1 gård			
Vig	28		pr.		2	
Hønsinge	14+2		1 gd.(12 skill.)	1		2
Sidinge	9	1				
Kollekølle	3+1		1 gd. (12 skill.)			
Eskilstrup	10	2		1 (eng)		
Ll.Egebjerg	7				2	
Rode	2+3					
Bognæs	4					
Sejstrup	4					
Kelstrup	10					
Kelstrupgd.	1+2 gs.					
Jyderup	20		1 j.(18 skp.)	6		
Ulstrup						
Højby	18+1 ¹³		pr.			
Hundstrup	3 ¹⁴					
Ubberup	5		1 gd.+ 1 j. (24 skill.)			
Gudmindrup	16 ¹⁵		1 gd.+ 1 j. (½ pd. korn)	1		
Sonnerup	7+1	2				
Tengslemark	7					
Klint	9					
Lumsås	20	2				
Ebbeløkke	4	(1)				
Stenstrup	8+1	2				
Stårup	12					
Nyrup	11	1				
Ellingegård	x					
Ellinge	11	1				
Grønnehave	1					
Skovgård	x					
Holmstrup	6					
Moseby	2					
Nygård	x					
Odden, Overby	16		pr.	6	0	
Yderby	27		1gd.+1j.(18 skp.)	1	1	
Rørvig	24					
Nakke	21		2 gd.+1 j. (54 skp. udsæd)	1		

¹³ Desuden anføres en kirkeager, hvoraf kronen fik 1 skill. grot og ½ pd. korn.

¹⁴ Desuden anføres 12 skill. 1 alb. og 1 skp. havrestød af en ejendom under de fattige i Nykøbing.

¹⁵ Desuden anføres en gård, som kronen 31/3 1574 havde mageskiftet sig til fra Roskilde domkapitel. Den figurerer i domkapitlets jordebog 1568, og er her i tabel 1 placeret under kapitlet.

med i tabellen. Adelen ejede 13 gårde, som ifølge *Kronens Skøder* kom i kronens besiddelse frem til 1641. Vartov Hospital i København ejede 5 gårde i 1607.¹⁶ Roskilde Domkapitel havde i 1568 21 gårde,¹⁷ men de syv af dem, i Odden sogn, kom uvist hvornår i adelig besiddelse¹⁸ og indgår i det just anførte tal for adelsgods; adelens gods i 1591 vil derfor kun blive regnet til 6 gårde. Kategorien andre jordejere besad således tilsammen 56 gårde, og det samlede gårdtal o. 1591 bliver 752. Ved en sammenligning med gårdtallet 1664, som var på 750, vil det ses, at vi kender al ejendom i 1591.

3. Præsentation af undersøgelsen af jordebogen 1591

Analysen af jordebogen 1591 og dermed rekonstruktionen af ejendomsfordelingen i 1536 begynder med adelsgodset. Der var meget lidt adelsgods i herredet i 1591, men et blik i *Kronens Skøder* vil hurtigt vise, at der havde været meget mere, som kronen systematisk havde mageskiftet sig til siden 1554. En særlig kilde kaster et direkte lys over den kongelige politik. Det drejer sig om en optegnelse i Rigsarkivet fra 1553 betitlet »Dette er adelens gods i Ods herred«. ¹⁹ Det her anførte gods, med omhyggelig angivelse af hvem der ejede det og af bønderne og deres årlige afgifter, svarer nøje til, hvad der kan findes i *Kronens Skøder* fra 1554-1641,²⁰ og bekræfter dermed fuldstændigheden af denne kilde-samling. I jordebogen 1591 kan man herefter genfinde og udskille alle gårdene naturligvis med undtagelse af de 6 gårde, som kronen først kom i besiddelse af 1602, 1632 og 1641.

I Ods herred er det modsat andetsteds adelsgodset, som er nemmest at gå til, mens kirke- og krongods ikke umiddelbart kan adskilles. Der er imidlertid mange spor i jordebogen 1591 af godsets proveniens. Ved landsbyen Nakke i Rørvig sogn anføres det således, at de første 7 gårde var Dragsholmtjenere og i fællesafgift ydede 1 ko og 11 mark penge i gæsteri, mens gårdene nr. 8-17 var Kalundborgtjenere og gav 2 mark i nødeskat (dvs. ungkvæg), og nr. 18-21 var Vor Frue klostres tjenere og tilsammen ydede ½ skilling grot tjenestepenge. En del lignende oplysninger kan findes rundt omkring i jordebogen, ofte i den mere logiske form, at bønderne var gamle eller tilforn Kalundborg- eller Drags-

¹⁶ RA, Sjæll. Reg. 15, fol. 186-95.

¹⁷ J.O. Arhnung (ed.), Roskilde Kapitels Jordebog 1568 (1965).

¹⁸ Det drejede sig om 6 gårde i Overby og 1 i Yderby i Odden sogn. Disse 7 gårde erhvervede kronen så sent som 1631. I Tabel 1 er de rettede tal for adelsgodset anført med kursiv.

¹⁹ Topografisk Samling på papir, Ods herred RA.

²⁰ I *Kronens Skøder* figurerer naturligvis også de i note 18 nævnte gårde i Odden sogn.

holmtjenere. Forhistorien var den, at Dragsholm len i 1566 var blevet omdannet til hovedlen og fra Kalundborg havde fået tillagt Ods herred. Det gamle Dragsholm len må have bestået af bispestolens meget omfattende gods i Ods med flere herreder, mens det fra Kalundborg tillagte gods dels bestod af det store middelalderlige krongods i Ods herred (Nygård len), dels formentlig af forhenværende kloster gods og det i årene 1553-66 erhvervede adels gods.

Landsbyen Nakke leverer nøglen til at komme videre. Af jordebog (og regnskab) ses, at også i de andre byer, hvor der skelnes mellem (tilforn) tjenere til Dragsholm og Kalundborg, er de fællesafgifter, der anføres for grupper af bønder, forskellige for de to slotte, køer eller stude (og smør) til Dragsholm, nødeskat i penge til Kalundborg. Det er herefter nemt at finde en række byer, hvor gårdenes proveniens ikke er anført, men med den samme variation i fællesafgifter. Skriveren i 1566 har siddet med to jordebøger foran sig, som skulle sammenarbejdes. Af hensyn til fællesafgifterne var det nødvendigt, at han ikke skilte bønderne i den enkelte gruppe fra hinanden, men opførte dem en bloc.

Det var dog tydeligvis ikke alt gammelt bispe- og krongods, som ydede de nævnte fællesafgifter; ej heller er det alle steder klart, hvilke gårde det drejede sig om. Til gengæld udviser de afgifter, som de enkelte gårde ydede, også mønstre, som kan vejlede til bestemmelse af deres proveniens. Særlig karakteristiske er afgifter i æg og ekstraleverancer i høns, fordi der her så klart var tale om køkkenforsyninger. Langt de fleste af disse afgifter samler sig om Dragsholm slot (de to nærmeste sogne) og om tidligere hovedgårde, herregården Atterup, Vor Frue klostres Kelstrup og bispelenet Ellinge. Men værd at bemærke er også variationerne i gæsteriafgiften. Mange af de gamle Kalundborgtjenere, først og fremmest selvejerne, ydede gæsteri i byg, men ingen af Dragsholmtjenere. De fulgte det almindelige mønster, at gæsteriet faldt i havre eller eventuelt penge, og det samme gjorde det tidligere adels gods med en enkelt undtagelse, Højby, erhvervet af kronen i 1556. Principperne for pengegæsteriets udregning varierede. En almindelig ydelse var 1 mark penge (svarende til 1 tønne havre) pr. pund korn landgilde, men mange af de gamle krongårde ydede 10 eller 20 skilling penge, en beregning, som øjensynlig var en gammel afløsning for det byggæsteri, som jo netop hørte hjemme på det gamle krongods.

Der er endnu flere variationer i afgiftsmønstret, som kan analyseres, og i den måde 1591-jordebogen er disponeret på. Slutresultatet bliver, at man med tilnærmelsesvis sikkerhed kan adskille de to jordebøger, skriveren havde foran sig i 1566, Dragsholmjordebogen over det gamle bispegods og Kalundborgjordebogen over alt andet gods.

Det volder herefter ikke større vanskeligheder at udskille forskelligt klostergoods fra det gamle krongods. Diverse kilder fortæller, at Esrom, Æbelholt, Antvorskov og Ringsted havde haft besiddelser i Ods herred.

Men det største klostergoods var Kelstrup, om hvilket vi blot ved, at dronning Margrethe havde erhvervet det fra en adelsmand og senere skænket det til Vor Frue kloster i Roskilde, og at klostrets gods i Ods herred i 1563 (30/3) skulle indskrives i Kalundborg slots jordebog. Her kommer analysen af afgiftssystemet virkelig til sin ret, idet det er eneste kilde til identifikation af godset. Kelstrup by, to nabobyer og et strøgods-lægd på 9 mand ydede nogle fællesafgifter (penge, får, ærter), som afveg aldeles fra, hvad de gamle Kalundborg- og Dragsholmtjenere skulle give. Afgifterne afgrænser Vor Frue klostres Kelstrupgoods.

Analysen af jordebogen 1591 fremgår nærmere dokumenteret af kap. 4-6.

4. Jordebogsafgifternes udsagn om ældre ejendomsforhold

Analysen tager sit udgangspunkt i *adelsgodset*, som er nemt at skille ud, fordi det som nævnt kendes fra fortegnelsen 1553. Denne indeholder alle nødvendige oplysninger om dette gods, først og fremmest hver eneste gårds afgifter. Næsten alt godset blev erhvervet af kronen i årene 1554-66 og er derfor indført i jordebogen, da den blev anlagt i 1566 eller 1567, mens de få erhvervelser 1577-86, blot 9 gårde,²¹ står anført som tilføjelser. Alt adelsgodset fra 1553-fortegnelsen kan identificeres i jordebogen med undtagelse af fem små gårde, som vel er lagt ind under andre, i så fald uden ændring af disses afgifter. Allerede før 1553 havde kronen dog, 5/8 1540, mageskiftet sig til 17 gårde fra Johan Friis (Egebjerg, Lestrup, Gundestrup 2 gårde, Sonnerup 1 og Gudmindrup 1). Et par af disse gårde er vanskelige at identificere i 1591, fordi vi ikke kender deres afgifter i 1540.²²

Det forhenværende adelsgoods bestod i 1591 af følgende gårde: Grevinge nr.2-13 og 17-20, Gundestrup 1-15, Frenderup 1-4, Herrestrup 7-11, Engelstrup nr. 2, Atterup 1-14, Vig 17(?) -28, Hønsinge nr. 16, Rode 1-4, Egebjerg 1-5, Lestrup 1-8, Højby 3-15, Stårup nr. 10, Tengslemark 3 og 5-7, Sonnerup én gård (nr.?), Gudmindrup seks gårde (nr.?), Yder-

²¹ Explicit anføres der kun 8, idet både jordebogen og Kronens Skøder glemmer at oplyse, at gård nr. 12 i Gundestrup, i lighed med nr. 13-15, 1577 25/8 må være blevet skødet til kronen af enken efter Mouris Pedersen, som ejede den i 1553.

²² Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistranter 1535-50 (1881-82) medtager ikke landgildeoplysningerne ved dette brev. Der er imidlertid afgifter i den registrant, jeg har set i RA, men dele af teksten er temmelig medtaget.

by 17, 19 og 21-27. I alt 119 gårde. Intet af godset indgik i de ovenfor præsenterede skattelægd.

En ganske stor del af adelsgodset var imidlertid gammelt klostergods. 1553-fortegnelsen fortæller selv, at de nævnte gårde i Hønsinge, Højby og Stårup, en gård i Rode (nr. 1) og tre gårde i Gudmindrup var Mogens Godskes pantegods fra Esrom kloster, og at han havde to gårde i Yderby (nr. 17 og 19) i pant af Ringsted kloster. Den kongelige administration viste ham i 1556 den elskværdighed at mageskifte ham ud af godset i stedet for at udbetale pantesummen. Samtidig ved vi, at Johan Friis' Egebjerg og Lestrup før Reformationen tilhørte Esrom kloster. Johan Friis var ikke den der fik mindst ud af Reformationen! Adelens gods omfattede i 1536 følgelig kun 119 minus 34 gårde, dvs. 85 gårde.

Det gamle Dragsholmgods, bispegodset, afgiver mange oplysninger, direkte eller indirekte. Udgangspunktet er de karakteristiske skattelægd på stude eller køer. Nogle af lægdene betegnes som Dragsholmtjenere, nogle som forhenværende sådanne – det kommer ud på ét, men ved andre lægd mangler oplysning om godsets proveniens. Det drejer sig om alle byerne i de to sogne nærmest Dragsholm, Fårevejle og Asnæs, og om byen Ellinge i Højby sogn. En særlig fortegnelse i lensregnskabet over »smør, som de gamle Dragsholmtjenere giver«, indeholder imidlertid både Fårevejle og Asnæs sogne. I øvrigt er der ikke nogen grund til at undre sig over, at oplysningen om disse lægds proveniens ikke er kommet med i selve jordebogen. Det har været ganske uforholdende for skriveren i 1566 (eller kort tid derefter) at medtage den, fordi lægdene her omfattede samtlige gårde; så kunne proveniensens jo være ham ligegyldig. Vanskeligere er det at forstå, hvorfor han andetsteds kun et par gange (for Nakke, Hønsinge og Klint) fortæller, hvilke gårde i diverse byer, der indgik i stude- eller kolægd, mens han intet fortæller om, hvilke gårde der var tale om i Sidinge og Vig, i Lumsås og Ebbeløkke, i Svinninge, Svendstrup og Kollekolle eller i Odden sogn. I Svinninge og i Odden sogn var der endog både gårde under Dragsholm- og Kalundborglægd; hvilke gårde der indgik i hvad, er ikke oplyst, men det må vel have været indlysende for datiden.

Et studium af de enkelte gårdes afgifter frembyder her en analyse-mulighed, idet det kan formodes, at forskellige afgiftssystemer karakteriserede de tidligere selvstændige len og godser. Grundmodellen for afgiftssystemerne i Ods herred var den vanlige danske. Den typiske store eller middelstore fæstegård ydede »skat«, landgilde, småredsel og gæsteri, f.eks. 1 skill. grot; 1½ pund korn; 1 lam, 1 gås, 2 høns; 1½ tøn-de gæsterihavre. For små gårde og for gårde med smørlandgilde (særlig landskabstype) var systemet simplere, ofte ydedes blot landgilde og gæsteri.

Efter at et stort antal gårde er bestemt som gammelt Dragsholmgods, skal dettes afgiftssystem opstilles i tabel 2.

Tabel 2. Afgifterne af gammelt Dragsholmgods.

By	»Skat«	Landgilde	Svin	Små-redsel	Havre-gæsteri	Lægd
Fårevejle	–	korn	½	+	+	1 stud m.m.
Stubberup	–	korn	½	+	–	1 ko
Kårup	–	korn	1/–	+	+	1 ko
Ordrup	–	korn	–	+	–	1 ko
Ris	–	korn	1	–	–	1 stud
Veddinge	–	korn	½	+	+	1 stud m.m.
Asnæs sogn	–	korn	½(1)	+	+	8 stude, 4 køer m.m.
Hønsinge 1-8	–	korn	½	+	fodernød	1 ko
Sidinge	–	korn	–	+	+	1 stud*
Klint 1-8 el. 9	12 skill.	smør	–	1 lam	+	½ stud
Ebbeløkke nr. 1	–	korn	1	+	+	1 stud og ½ ko**
sa. nr. 2	2½ skill. grot	korn	–	–	+	
sa. nr. 3	1 skill. grot	2½ skill. grot	–	1 lam	+	
sa. nr. 4	1½ skill. grot	2½ skill. grot	–	–	+	
Ellingegård	–	6 pd. korn	–	–	–	–
Ellinge	9 skill.	–	½	+	fodernød	1 ko
Nakke nr. 1-6	2 grot	lødig mark	–	–	11 mr.p.	1 ko
sa. nr. 7	–	4 pd. korn	–	+		
* sammen med 2 gårde i Vig						
** af Lumsås og Ebbeløkke						

Tabellen viser en række variationer af lokal karakter. Gårdene i Klint var små smørgårde og byder følgelig kun på et simpelt udvalg af afgifter. Ellingegård var forhenværende hovedgård, mens de andre gårde i byen var gamle gårdsæder uden egentlig landgilde; om de 9 skill. skal opfattes som »skat« eller landgilde, kan ikke afgøres. Formentlig var gårdsæderne af samme størrelse som en øde jord, der takseredes til 10 skp. rug og 10 skp. byg (knap 1 pund korn). Ris var en forhenværende hovedgård, Nakke nr. 7 måske en gammel fogedgård.

Som gennemgående karakteristika for det meste af Dragsholmgodset rester herfter to:

1) Gæsteriet ydedes i havre, idet fodernødene i Hønsinge og Ellinge dog nok må opfattes som en art gæsteriydelse. Imidlertid kan havregæsteri ikke betegnes som et særlig signifikant træk, da en stor del af det forhenværende adelsgods i Ods herred også gav havregæsteri.

2) Mange gårde ydede $\frac{1}{2}$ eller evt. 1 svin og, foruden den almindelige småredsel, $\frac{1}{2}$ eller 1 får. På det forhenværende adelsgoods fandtes svineydelsen kun på Peder Ruds og Niels Andersens fem gårde i Grevinge, på det gamle Kalundborggoods figurerer den ikke. Dens forholdsvise sjældenhed og dens faste forhold til fåreydelsen gør den vel egnet som udgangspunkt for den videre analyse.

Tabel 3. Gårde med svineydelse, excl. de i tabel 2 opførte og excl. fem adelsgårde i Grevinge.

By og gård	»Skat«	Landgilde	Svin	Havregæsteri	Foder-nød	Lægd
Svinninge nr. 1	–	2 pd.korn	$\frac{1}{2}$	+	+	ja
Kollekølle nr. 1	–	2 pd.byg	$\frac{1}{2}$	+	+	ja
Lumsås nr. 1	–	3 pd.byg	1	+	okse	ja
Lumsås 2-6	$7\frac{1}{2}$ / $4\frac{1}{2}$ skill.	$2\frac{1}{2}$ skill. grot	$\frac{1}{2}$ /kvart	+	–	ja
Stenstrup nr. 1	–	3 pd.byg	1	+	–	ja (smør)
Overby 1-9 ²³	$2\frac{1}{2}$ skill. grot	korn	$\frac{1}{2}$ /kvart	–	–	ja
Yderby 1-8 ²⁴	$2\frac{1}{2}$ skill. grot	korn	$\frac{1}{2}$ /kvart	–	–	ja

Afgiftssystemet for godset i denne tabel er det samme som for godset i tabel 2. Den manglende anførelse af gæsteriydelse for de enkelte gårde i Overby og Yderby placerer dem netop som gammelt Dragsholmgods, for til sidst i jordebogens afsnit om Odden sogn hedder det: Af Odden Dragsholmtjenere 1 stud og $5\frac{1}{2}$ tønne tørskegæsteri.

Langt de fleste gamle Dragsholmtjenere, i alt 197,²⁵ turde nu være indkredset.

På lignende vis kan også en stor mængde *gamle Kalundborgtjenere* bestemmes. Som tidligere nævnt karakteriseres de ved skattelægd ydende nødepenge, og ved at mange gårde ydede deres gæsteri i byg. Nemmest genkendelige er 30 selvejergårde takket være deres ledingsafgift. De ydede alle gæsteri i byg, normalt 10 skp., og med undtagelse af fem indgik de i de lægd, som gav nødepenge, en afgift beregnet i skilling grot som afløsning for fodernød. Kronens fæstegårde ydede ligeledes gæsteri i byg eller afløst med 10 eller 20 skilling penge.

²³ Gård nr. 9 er en lille gård, som hverken skulle yde svin eller småredsel bortset fra et lam.

²⁴ Gård nr. 4 var en beskeden gård, som kun skulle give 1 pund korn.

²⁵ Eller 196, hvis Klint nr. 9 ikke regnes med.

Tabel 4. Gamle Kalundborgtjenere bestemt ved nødeskat og gæsteri.

Sogn, by og gård	Nødeskat	Gæsteri
Grevinge s. Herrestrup 3-4 Engelstrup 3-5 Holte 1-4 Plejerup 1-4 Sneglerup 1-12 Prejlerup 1-8	– sa.m. Holte og Plejerup sa. sa. sa.m. Prejlerup sa.	byg byg byg byg – –
Egebjerg s. Ulkerup nr. 2 nr.3-6 Underød 1-6 Frostrup 1-2 Glostrup 1-9 Abildøre 1-12 Bråde 1-12	sa.m. Ubberup og Svendstrup – hver gård 4 skill. 2 skill. grot 3 skill. grot (excl. Gelstrup tjenere) 4 skill. grot (excl. Gelstrup tjenere)	10 skæpper byg 10 skilling 10 skill. penge havre 10 skill. 10 skill.
Asmindrup s. og by 1-4 og 6 Svinninge nr. 3 Svendstrup nr. 3 Skaverup 1-3 Brændt 2-3	sa.m. Svinninge og Skaverup sa. sa.m. Ulkerup og Ubberup sa.m. Asmindrup og Svinninge –	byg / 20 skill. byg 20 skill. byg byg
Vig s. Hønsinge 12-16 Eskilstrup 1-2 / 3-12 Lille Egebjerg 1-2 og 4 / 3 Rode 1-4 Bognæs 1-4 Sejstrup 1-4	2 skill. grot 20 skill. 2 skill. grot – – –	byg/penge/havre byg/- byg / havre byg / 10 skill. 10 skill. 10 skill.
Højby s. og by nr. 2 Hundstrup nr. 1 / 2-4 Ubberup nr. 4 Tengslemark nr. 2 / 4 Lumsås 7-20 Stenstrup nr. ? Stårup nr. 11 Grønnehave, én selvejer Holmstrup nr. ?	– – sa.m. Ulkerup og Svendstrup sa.m. Sonnerup, Stenstrup, Holmstrup 4½ skill. grot etc. sa.m. Tengslemark etc. 6 skill. – sa.m. Tengslemark. etc.	byg 10 skill. / – byg 20 skill. / byg byg byg –
Odden s. Overby 10-16 Yderby 9-16, 18, 20	sa.m. Yderby sa.m. Overby	byg byg ²⁶
Rørvig s. Nakke 8-17	2 mark	penge

²⁶ To af gårdene, nr.12 og 20 ydede 1 mark penge til gæsteri. De må opfattes som for-henværende selvejergårde.

Tabel 4 indeholder 175 Kalundborgtjenere. Gammelt krongods var også Gelstrup i Egebjerg sogn, endnu i 1559 et selvstændigt len. Jordebogen 1591 oplyser, at 3 gårde i Abildøre (nr. 13-15) og 2 i Bråde (nr. 13-14) var Gelstruptjenere og derfor ikke ydede nødeskat; hovedgården i Gelstrup var i 1591 udstykket i 3 store bondebrug. I alt kan således 184 gårde identificeres som gammelt krongods. Lægger man hertil de 119 forhenværende adels- og klostergårde og 197 gamle Dragsholmtjenere, ses det, at det er lykkedes at bestemme de tidligere ejerforhold for størstedelen af de mange gårde i 1591-jordebogen.

Det er imidlertid muligt, på samme måde som det er foretaget for Dragsholm og Kalundborg, også at udskille et godskompleks, som må have tilhørt *Vor Frue kloster i Roskilde*. I Nakke i Rørvig sogn betegnes de fire sidste gårde (nr. 18-21) explicit som klostrets gods (der tilsammen gav $\frac{1}{2}$ skilling grot tjenestepenge), og i lensregnskabet figurerer der en post, som lyder: »Kalundborg Vor Frue klostres tjenere undtagen de som bor i Rørvig sogn 1 tønne smør«. Der kan ikke herske tvivl om, at disse andre tjenere hørte hjemme omkring Kelstrupgård i Vig sogn, som vi ved havde tilhørt klostret. Kelstrup by, nabobyen Jyderup, Ovstrup i Grevinge sogn og et lægd på ni mænd (uden angivelse af deres navne) fordelt på fem byer i Vig og Asmindrup sogne var alle karakteriseret ved fællesafgifter forskellige fra dem, de gamle Dragsholm- og Kalundborgtjenere skulle give. Af Kelstrup by blev der ydet $16\frac{1}{2}$ skilling og 1 får; af Jyderup 4 skilling grot, 1 sæk og 1 skæppe ærter; af Ovstrup $2\frac{1}{2}$ skilling grot, 2 får, 1 sæk og 1 skæppe ærter; af de ni mænd i fem byer $2\frac{1}{2}$ skilling grot, 1 sæk og 1 skæppe ærter. Alle disse ejendomme må fordom have tilhørt Vor Frue kloster. Tilbage står imidlertid at udfinde, hvilke 9 mand i de fem byer, der var tale om, og at undersøge, om der var anden ejendom, som kan formodes at have hørt med til Kelstrupgodset.

Vejen hertil går gennem en betragtning af afgifterne af de enkelte gårde i Kelstrup, Jyderup og Ovstrup. Det er her værd at lægge mærke til, at gårdene i Kelstrup ydede 4 høns i stedet for 2, som var den vanlige ydelse for gårde af deres størrelse, mens gårdene i de to andre byer foruden de 4 høns hver gav 10 æg om året. Ydelse af æg var en ydelse til herskabskøkkenet, og vi møder den, som tidligere nævnt, også andre steder i jordebogen. Den var pålagt alle gårde i sognene Fårevejle og Asnæs til bispens Dragsholm; alle gårde, som havde hørt under den adelige hovedgård Atterup, dvs. Atterup bys 12 gårde plus 3 gårde i Grevinge (nr. 17-20) og 5 i Herrestrup (nr. 7-11); Ellinge bys 12 gårde, som havde hørt under Ellingegård, selvstændigt biske- og kronlen frem til 1567.

Tabel 5 indeholder Kelstrupgodset: Kelstrup, Jyderup, Ovstrup og de ni mand fordelt på fem byer, som indgik i det ovenfor nævnte skattelægd. Jordebogen fortæller, hvor mange mand det drejede sig om i hver af byerne, men ikke hvem der var tale om. Det viser sig nu, at seks af de ni kan bestemmes ved deres æggedydelse, de tre resterende bl.a. ved, at gæsteriafgiften faldt i penge. Den ene af disse, i Svinninge, gav imidlertid så lidt i landgilde, blot 7½ skill., at hans brug må rubriceres som et hus. Desuden medtager tabel 5 seks andre gårde på egnen omkring Kelstrup (for så vidt de ikke hørte under Atterup), som var forpligtet til at holde deres herskab med æg. Det drejer sig om 1 gård i Lille Egebjerg (foruden de to, som hørte til de ni mand), 3 gårde i Grevinge og 2 i Herrestrup. Da de tillige er karakteriseret ved gæsteriydelse i penge, turde de have hørt med til Kelstrupgodset.

Det bør tilføjes, for god ordens skyld, at æggeafgiften ikke er noget helt entydigt identifikationskriterium. I flere byer i den vestlige del af det store Højby sogn var adskillige bønder noteret for at skulle give æg. Det gjaldt såvel kronens 14 gårde i Lumsås og 6 i Holmstrup (nedenfor s. 104n) som 7 tidligere bispegårde i Stenstrup (nedenfor s. 104ø) samt 2 gårde i Højby og 3 i Gudmindrup. Det er ikke muligt at se, hvilke herskabskøkkener som engang fik æg fra disse byer og gårde.

Tabel 5. Afgifter af Kelstrupgodset.

By og gård	»Skat«	Landgilde	Småredsel	Gæsteri
Kelstrup nr. 1	6 sk.	2 pund korn	+	2 mark
nr. 2-10	6 sk.	1 pd. 8 skp. (ca.)	+	21 sk. 1 album
Kelstrupgård	12 sk.	4 pund	+	–
gårdsæder 1-2	15 sk.	1 pund	+	20 sk.
Jyderup 1-20	9 sk.	1 pd. 2 skp.	+ og 10 æg	1 mark
Ovstrup nr. 1		2 mark 1 sk.	+ og 20 æg	1½ mark
nr. 2-9		12 skill. 1 grot	4 høns og 20 æg	0,75 mark
Svinninge nr. 7		1½ pund korn	+ og 10 æg	1½ mark
et hus		7½ sk.		4 sk.
Svenstrup nr. ?		?		?
Kollekolle nr. 4		12 sk.		8 sk.
Hønsinge nr. 9	12 sk.	1½ fjerding smør	+ og 10 æg	1½ mark
nr. 10	12 sk.	2 pund korn	+ og 10 æg	2 mark
nr. 11		1 pund korn	+ og 10 æg	1 mark
Ll.Egebjerg nr. 5		22 sk.	+ og 10 æg	1 mark
nr. 6-7		2½ skill. grot	+ og 10 æg	1 mark
Grevinge 14-16	2 sk. grot/ 15 sk.	2 pund korn	+ og 10 / 20 æg	2 mark
Herrestrup nr. 5	15 sk.	2 pund korn	+ og 10 æg	2 mark
nr. 6	7½ sk.	1 pund korn	1 lam og 10 æg	1 mark

Vor Frue klostres gods, således som det er opført i tabel 5, omfattede 56 gårde (og et hus). Desuden ejede klostret de tidligere nævnte 4 gårde i Nakke.

Også Antvorskov klostres gods, blot 4 gårde, kan bestemmes. Godset kendes fra klostrets adkomstbreve: to gårde i Rode blev erhvervet ved mageskifte i 1498, mens en gård i hver af byerne Asmindrup, Skaverup og Ubberup tilfaldt klostret ifølge Torben Billes testamente 1514. Ved deres landgilde kan gårdene nemt genfindes i jordebogen 1591. De to gårde i Rode var slået sammen til én, Rode nr. 5, mens de andre genfindes som Asmindrup nr. 5, Skaverup nr. 4 og Ubberup nr. 5.

Proveniensen af 564 af de 696 gårde i Dragsholm lens jordebog 1591 skulle hermed være bestemt.

5. Jordebogens disposition. Dennes udsagn om de ældre ejendomsforhold

Analysen af bøndernes afgifter rækker ikke til at komme videre. Men der er andre spor fra fortiden i jordebogen af det arbejde, skriveren havde i 1566 eller 67, da han skulle sammenarbejde to lensjordebøger til én. Det er her værd at overveje, om den rækkefølge gårdene står opført i inden for den enkelte landsby, skulle være bestemt af deres proveniens, for så vidt som der var gods i byen af forskellig oprindelse. I en række byer kan vi med sikkerhed bedømme dette forhold (tabel 6).

Tabel 6. Placering af gamle Dragsholm- og Kalundborgtjenere i jordebogen 1591.

	Dragsholm	Kalundborg
Nakke	nr. 1-7	nr. 8-17
Yderby	1-8	9-16, 18, 20
Overby	1-9	10-16
Lumsås	1-6	7-20
Svinninge	1	3
Hønsinge	1-8	12-16

Resultatet er entydigt. Materialet er ganske vist ikke stort, men forklaringen herpå er først og fremmest, at langt det meste bispe- og kron-gods lå i hver deres byer. Men også i tre af fem andre byer, hvor vi ved der var gammelt bispegods, Svinninge, Kollekolle og Stenstrup, var gård nr. 1 bispegods (jf. tabel 3), mens bispegodset i Svendstrup og Vig (jf. ovenfor s. 93 og nedenfor s. 104 om Dragsholmlægd) ikke umiddelbart kan placeres. Der er dog intet som forhindrer, at bispen kan have ejet netop de første gårde også i disse to byer.

Der er hermed nået en i sig selv meget tilfredsstillende hypotese: Jordebogen 1591, eller rettere dens forlæg, som nødvendigvis må udgøre en sammenarbejdning af oplysninger fra flere ældre jordebøger, er blevet til på en meningsfyldt måde. Man må forestille sig Dragsholmskriverens situation i 1566. Foran sig har han haft i hvert fald to store jordebøger. Den naturligste og nemmeste arbejdsproces var at begynde med at afskrive den ene, så langt den nu kunne række. At tage skiftevis en gård fra den ene og en gård fra den anden ville være formålsløst, dertil forsinke afskrivningen og vanskeliggøre korrekturlæsningen. Og han begyndte da med den gamle Dragsholm jordebog, fordi han for de første mange sider (i 1591-jordebogen fol. 4-41) kunne nøjes med at afskrive denne, nemlig dens oplysninger om gods i Ars herred og Dragsholm birk. Først da han nåede til Grevinge sogn, blev han tvunget til at inddrage andet materiale.

Imidlertid er der ingen grund til at rose skriveren for særlig omtanke eller akkuratelse. Hvis de fremtidige lensmænd og skrivere på Dragsholm slot skulle kunne vide, hvem der var pligtige at yde kvægskat og hvem nødeskat, var det nødvendigt, at det af jordebogen fremgik, hvilke gårde der forhen havde hørt til Dragsholm og hvilke til Kalundborg. Derfor var det nødvendigt at opføre gårdene i blokke efter deres proveniens, men man skulle synes, at det også havde været praktisk at angive proveniensens præcist. Dette gjorde skriveren, jf. ovenfor s. 93, ofte ikke.

Formentlig havde skriveren i 1566 kun to jordebøger liggende foran sig, Dragsholmjordebogen indeholdende det gamle bispegods og Kalundborgjordebogen med selvejerne, de gamle kronfæstere og det forhenværende adels- og klostergoods. Det er nemlig karakteristisk, at der ikke er nogen helt fast rækkefølge for de fire sidstnævnte kategorier i 1591; f.eks. anføres Vor Frue klostergods i Hønsinge før selvejerne og en gammel kronfæster, men i Ll. Egebjerg og Nakke bagefter. I Tengslemark var gård nr. 2 og 4 henholdsvis gammel kronfæster og selvejer, nr. 3 og 5 adelsgoods erhvervet 1556 og 55, mens to adelsgårde, som først blev kronens i 1566, dog forståeligt nok stod til sidst som nr. 6 og 7. Gods erhvervet efter 1574 (der skete ingen erhvervelser 1566-74) er derimod konsekvent anført til sidst og med angivelse af, hvem det var erhvervet fra og hvornår.

Iagttagelsen af, at bispegodset står først i de enkelte byer, fører videre. Der er god grund til at se på, om rækkefølgen af byerne i de enkelte sogne også skulle være bestemt af skriverens arbejdsituation i 1566, at med andre ord byerne med bispegods kom først. I flere af sognene var der mange landsbyer, 12 i Grevinge, 10 i Egebjerg, 13 i Vig og 18 i

Højby sogn, og rækkefølgen af byerne var (Egebjerg sogn undtaget) topografisk temmelig vilkårlig. En kig på byerne med det foreløbigt identificerede bispegods viser til gengæld, at disse står som de første efter kirkebyerne.

Det ses nemmest i Vig sogn. De tre første byer var Hønsinge, Sidinge og Kollekolle, alle med bispegods, mens den fjerde bys gårde var gammelt krongods og de første gårde i den femte by ligeledes. Heller ikke i resten af sognet var der bispegods, men gammelt kron-, kloster- og adelsgods. Om kirkebyen nærmere nedenfor. Samme disposition er fulgt i Grevinge sogn. Alle de sidst opførte otte byer, fra Holte til Atterup, bestod af gammelt krongods eller gods, som var tilkommet fra adelen eller Vor Frue kloster. I de første tre byer efter kirkebyen havde Engelstrup nr. 3-5 og Herrestrup 3-4 tilhørt kronen, Herrestrup nr. 5-6 Vor Frue kloster, Engelstrup nr. 2 og Herrestrup 7-11 adelen. Det er herefter sandsynligt, at Engelstrup nr. 1, Torrendrups to gårde og Herrestrup nr. 1-2 var gammelt Dragsholmgods, og de pågældende gårdes afgifter sandsynliggør, at sådan var det. Hvad Grevinge by angår, siger byens placering jo intet, men nr. 2-13 og 17-20 var adelsgods og 14-16 Vor Frue klostres. Gård nr. 1 må formodes at have været bispegods, gæsteriet i havre stemmer hermed. I Egebjerg sogn er det vanskeligt at finde bispegods. Egebjerg og Lestrup var gammelt adelsgods (eller rettere klostergods) og alle de andre byer ifølge deres afgiftssystem gammelt krongods.²⁷ Karakteristik nok er landsbyerne opført i en fornuftig topografisk rækkefølge ligesom i Fårevejle og Asnæs sogne, hvor bispen var eneste godsejer fra gammel tid. Det er dog sandsynligt, at gård nr. 1 i Ulkerup, den første landsby efter kirkebyen i Egebjerg sogn, var gammelt bispegods, idet dens ydelser afveg markant fra byens andre fem gårde.

Det lille Asmindrup sogn havde fem landsbyer. Ud fra vor viden om skattelægdene (som tidligere nævnt indgik Svinninge og Svendstrup i Dragsholmlægd, Asmindrup, Svinninge, Svendstrup og Skaverup i Kalundborglægd og Svinninge og Svendstrup i et lægd under Vor Frue kloster) og med de anvendte analyseprincipper om rækkefølge og afgifter bestod Asmindrup by af én selvejergård (nr. 1), nr. 3-4 og 6 var

²⁷ Se tabel 4. Den næstsidsste by i sognet, Hølkerup, er dog ikke medtaget her. 14 af dens 16 gårde gav en fællesafgift på 4 skæpper rug og 5 skæpper byg (tilsa. ca. 10 skp. byg). Afgiften er ukarakteristisk, men kan umulig være en afgift af bispegods. Ifølge det antagne princip for redigeringen af jordebogen skulle byen ikke kunne være gammelt Dragsholmgods. Det skal oplyses (selv om det strider imod analysemetoden i nærværende afhandling at gøre det), at Hølkerup var krongods o. 1380 ifølge Roskildebispens jordebog.

krongods, mens nr. 5 havde tilhørt Antvorskov kloster. Svinninge nr. 1-2 var bispegods, nr. 3 og 5 krongods, nr. 7 og den efterfølgende lille ejendom (7½ skill., 4 skill. gæsteri) Vor Frue klostergods (jf. tabel 5); Asmindrup nr. 2 og Svinninge nr. 4 og 6 med ukarakteristiske afgifter var formentlig gammelt krongods eller klostergods. Svendstrup havde kun 3 gårde i 1591-jordebogen; de ukarakteristiske afgifter fortæller ingenting, men der var én til hver af de tre lægd. Skaverup bestod af 3 selvejergårde og et lille brug (nr. 4) på 18 skill., som havde tilhørt Antvorskov. Brændt nr. 1 var sat for en otting smør og var måske gammelt krongods, nr. 2-3 var selvejere, mens nr. 4 ikke kan bestemmes sikkert (formentlig forhenværende selvejer).

Vig sogn. Der var gammelt Dragsholmgods i kirkebyen og de tre næste byer. Jordebogen oplyser direkte, at Hønsinge 1-8 var bispegods, 9-11 Vor Frue klostergods og 12-16 selvejergods (nogle af dem var dog forhenværende selvejere). Alle Sidinges ni gårde var bispegods. I Kollakolle var formentlig de tre første gårde alle bispegods, mens nr. 4 havde tilhørt Vor Frue kloster. Vanskeligere at analysere er kirkebyen, de tolv sidste gårde, dvs. nr. 17-28 i 1591, tilhørte ifølge fortegnelsen over adelens gods i 1553 Niels Trolle, og de samme tolv gårde mageskiftede han i 1562 til kronen. To steder i 1591-jordebogen gives der nogle forvirrende oplysninger om Dragsholm skattelægd i Vig, men listen i lensregnskabet over smørydelserne af Dragsholmgodset indicerer, at der var tale om mange gårde i Vig, uden tvivl gård nr. 1-16 i 1591, som da også var karakteriseret ved samme afgiftssystem.²⁸

I Odden og Rørvig sogne var der kun to byer og den topografiske rækkefølge dermed givet. De ældre ejendomsforhold er totalt belyste undtagen i Rørvig by, som der til gengæld intet vides om, udover at nogle af gårdene var gamle Dragsholmtjenere.²⁹ Byens 24 gårde var egaliserede, hver af dem ydede en afgift på én loddig mark, et lam, en gås og to høns, dvs. en aldeles insignifikant afgift.

Tilbage står at behandle Højby sogn, herredets største med 18 byer. Det er desværre en meget vanskelig opgave at få styr på de ældre ejendomsforhold her. Efter hvad der ovenfor er fremlagt i forskellige sammenhænge, var der gammelt Dragsholmgods i Klint, Lumsås, Ebbeløk-

²⁸ Det er imidlertid umiddelbart påfaldende, at gård nr. 16 ydede de samme afgifter som nr. 17. Der skal en sammenligning (som ikke skal medtages her) med Matriklen 1664 og Roskildebispens Jordebog 1370 til for at påvise, at der er tale om en tilfældighed.

²⁹ Ifølge lensregnskabet, folio 101, deltog Rørvig i den kvægydelse, som de syv Dragsholmtjenere i Nakke skulle give.

ke, Stenstrup og Ellinge, hvortil kan føjes Sonnerup, som ifølge jordebogens særlige smørliste lå i lægd med Klint. Det er klart, at byerne i Højby sogn ikke er opført i topografisk orden. Hvis skriveren i 1566 derfor har fulgt princippet om at anføre byerne med gamle Dragsholmtjenere først, betyder det, at i hvert fald den første gård i Hundstrup, Ubberup, Gudmindrup og Tengslemark skulle være bispegods. Men mens vi ved, at der var gamle Kalundborgtjenere i Hundstrup, Ubberup og Tengslemark (nr. 4 var selvejer, nr. 2 formentlig forhenværende selvejer) og gammelt adelsgods i Gudmindrup (eller klostergods) og i Tengslemark (nr. 3 og 5-7), ses der ikke umiddelbart noget bispegods. Det er ganske vist en rimelig antagelse, at Tengslemark nr. 1 var bispegods. Derimod er det ikke muligt at forstå forholdene i Gudmindrup, ikke engang de seks forhenværende adelsgårde kan identificeres, idet landgilden øjensynlig var ændret, sat ned. Og i Hundstrup og Ubberup var afgifterne så lidt karakteristiske, at det er umuligt at se noget om gårdenes tidligere tilhørsforhold. Det er altså muligt, men kan ikke bevises, at der var forhenværende bispegods i de tre byer.

Den topografiske rækkefølge af byerne til og med Stenstrup gør det dog sandsynligt, at skriveren også i Højby sogn fulgte sit fornuftige princip, at begynde med de byer hvori der lå bispegods. Efter Stenstrup sprængte han derpå den geografiske disposition, og i de to følgende byer, Stårup og Nyrup, var der derfor næppe noget bispegods. Den næste by, Ellinge, byder imidlertid på det uventede, for den var rent bispegods, mens sognets sidste fem bebyggelser var kron- eller selvejergods; den allersidste af dem var Nygård, som i det 15. århundrede havde været lenshovedgård for kronens gods i Ods herred.

Der er imidlertid en god forklaring på, at Ellinge og Nygård kommer dumpende til sidst. Begge gårde var selvstændigt bortforlenet i 1566 og har derfor ikke haft plads i den jordebog, der blev udarbejdet dengang.

Hvad kirkebyen Højby angår, afveg gård nr. 1's afgifter markant fra byens andre gårde. Gården må antages at være gammelt bispegods.

6. Sammenfatning om de ældre ejendomsforhold, som lensjordebogen afspejler

Det skulle nu være muligt at opgøre omfanget af det gamle Dragsholmgods med tilnærmelsesvis nøjagtighed. Det har omfattet Fårevejle og Asnæs sogne (122 gårde), Grevinge nr. 1, Engelstrup 1, Torrendrup 1-2, Herrestrup 1-2, Ulkerup 1, Svinninge 1-2, Svendstrup 1, Vig 1-16, Hønsinge 1-8, Sidinge 1-9, Kollekolle 1-3, Højby 1, Hundstrup 1 (?), Ubberup 1 (?), Gudmindrup 1-3 ??, Sonnerup 1-3 (?), Tengslemark 1,

Klint 1-9 (el. 8), Lumsås 1-6, Ebbeløkke 1-4, Stenstrup 1-8 (?),³⁰ Ellingegård, Ellinge 1-11, Overby 1-9, Yderby 1-8 og Nakke 1-7. Det samlede antal gårde, som skulle have tilhørt Roskildebispen ved tiden for Reformationen, er 241.

Med den gamle Dragsholm jordebog fra før 1566 plus Ellinge len skilt ud, må resten af 1591-jordebogen som forlæg have haft den gamle Kalundborg jordebog, dvs. kronlenet Nyrup og tilmageskiftet adels-gods, med tilføjelse af siden 1566 tilkommet gods.

Det er tidligere blevet oplyst, at kronens erhvervelser fra adelen udgjorde 119 gårde. Når man vil opgøre adelsgodset ved tiden for Reformationen, må man imidlertid fratrække de 34 gårde kloster-gods, som adelsmænd var kommet i besiddelse af. Af 1591-jordebogens 696 gårde var følgelig kun 85 adels-gods i 1536.

Det største kloster-gods, 60 gårde, havde tilhørt Vor Frue klostres gods i Roskilde, mens Esrom besad 32, Ringsted 2 og Antvorskov 4 gårde (se s. 99), tilsammen 98 gårde. Endnu i 1519 ejede også Æbelholt kloster et par gårde i Ods herred; der blev da forhandlet om at mageskifte dem til kronen (til Nygård). Det blev dog næppe til noget, for i 1567 ejede den nordsjællandske kirke Kregme, som i middelalderen lå under Æbelholt, gården i Svinninge, mens gården i Tengslemark i 1553 var i adelig besiddelse.

Jordebogen 1591 indeholder i alt 696 gårde. Når man vil sammenstille de forskellige ejergrupper, er man dog tvunget til at trække Rørvigs 24 gårde ud af tallene, fordi intet vides om ejerforholdene i denne by. Det brugbare gårdtal for 1591-jordebogens Ods herred bliver derfor 672. Bisp, adel og klostre ejede o. 1536 de 424 af dem. Det levner 248 til kronen. Det er efter den gennemførte analyse faktisk også muligt at bestemme næsten alle disse gårde som kronens. Det drejer sig om Engelstrup nr. 3-5, Herrestrup 3-4, Holte 1-4, Plejerup 1-5, Sneglerup 1-12, Prejlerup 1-8, Ulkerup 2-6, Underød 1-7, Frostrup 1-2, Glostrup 1-9, Abildøre 1-15, Bråde 1-14, Hølkerup 1-18, Gelstrup 1-3, Asmindrup 1, 3-4 og 6, Svinninge 3 og 5, Svendstrup nr. 2 el. 3, Skaverup 1-3, Brændt 1(?) -4, Hønsinge 12-15, Eskilstrup 1-10, Lille Egebjerg 1-4, Bognæs 1-4, Sejstrup 1-4, Højby 2 og 16-19, Hundstrup 2-3 (?), Ubberup 2-4, Gudmindrup syv(?) gårde, Sonnerup fire(?) gårde, Tengslemark 2 og 4, Lumsås 7-20, Stenstrup nr. 9, Stårup 1-9 og 11-12, Nyrup 1-11, Grønnehave, Skovgård, Holmstrup 1-6, Moseby 1-2, Nygård, Overby 10-16, Yderby 9-16, 18 og 20, Nakke 8-17. I alt 245.

³⁰ I smørlisten er Stenstrup noteret for en forholdsvis stor ydelse, nemlig det samme som de gamle Dragsholmbønder i Lumsås, Ebbeløkke, Klint og Sonnerup tilsammen gav. Det må derfor antages, at kun byens sidste gård (med afvigende afgifter) tilhørte kronen.

Med forbehold for de usikre identifikationer i en række byer i Højby sogn mangler der herefter blot nogle få gårde. Det drejer sig følgende tre, alle karakteriseret ved enkle afgifter og alle i Asmindrup sogn; jeg tilføjer også, til diskussion, Brændt nr. 1:

Asmindrup nr.2: ½ pd. byg, ½ tønne havre

Svinninge nr. 4: 1 pd. byg

Svinninge nr. 6: ½ pd. byg, ½ tønne havre gæsteri

Brændt nr. 1: 1 otting smør.

De meget simple afgifter minder om de afgifter, som blev givet af det gods, som havde tilhørt Antvorskov og Ringsted klostre, men særligt påfaldende er det, at de alle lå i det lille Asmindrup sogn. Ejendomsforholdene i dette sogn var meget blandede. 6 gårde var i bondeselveje, 1 hørte under sognepræsten, mens 6 var fordelt på fire landsbykirker, Asmindrup, Vig, Fårevejle og Kregme i Nordsjælland.³¹ Roskilde domkapitel ejede 4 gårde fordelt på tre institutioner. Vartov hospital ejede 3, Antvorskov 2 og Vor Frue kloster i Roskilde 2 gårde, mens kongen besad 7 gårde og bispen 3, adelen ingen. Der var således tale om i alt hele 14 ejere (selvejerne regnet for én). Forklaringen herpå er formentlig, at sognet tidligere havde været et selvejersogn, isprængt noget lavadel. Det gav mulighed for, at velhavende godsejere kunne købe gods her for at skænke det til kirkelige formål. De uidentificerede gårde i Asmindrup og Svinninge har derfor tænkeligt tilhørt et kloster? Gården i Brændt var en smørgård. Som nævnt s. 93n var sådanne gårdes afgifter meget enkle. Der er derfor nok mest grund til at gætte på, at den var gammelt krongods (nr. 2-3 var selvejere, nr. 4 formentlig forhenværende selvejer).

7. Kontrol af jordebogsanalysen

Som støtte for den retrospektive undersøgelse af jordebogen 1591 har der været inddraget kildemateriale vedrørende klostrene 1497-1536, hvorimod der ikke foreligger relevante kilder om kron- og bispegodset fra samme tid (bortset fra summariske oplysninger om forleningsforhold og lensafgifter). Analysen er derimod bevidst foretaget uden inddragelse af det rige middelalderlige kildemateriale, fordi det har været ønskeligt bagefter at bruge dette til en uafhængig kontrol af analysens resultat. Det skal dog bemærkes, at det formentlig har været forfatteren

³¹ Kregme kirkes gård lå i Svinninge og havde, som nævnt ovenfor, tidligere tilhørt Æbelholt kloster.

umuligt helt at undgå at benytte sin forhåndsviden om indholdet af de middelalderlige kilder.³²

De middelalderlige kilder om kirke- og krongodset består af diplommer (oftest i regestform) og først og fremmest af *Roskildebispens Jordebog*, påbegyndt formentlig 1370, men for Ods herreds vedkommende dækkende tiden frem til bisp Niels Jacobsens død 1395. Da jordebogen indeholder både bispens, kronens og selvejernes ejendom, tilbyder den en god kontrol af de rekonstruerede ejendomsforhold 1536, selv om selvfølgelig en jordebog nærmere i tid til Reformationen ville have frembudt en sikrere kontrol. Indvendingen er dog mere af principiel karakter end af praktisk betydning. Forskydningerne i ejendomsbesiddelse var nemlig meget ringe, således som det ses i C.A. Christensens afhandling fra 1964 om landsbyens struktur, hvor han bl.a. sammenlignede gårdtal i Roskildebispens Jordebog med senere kilders gårdtal.³³

Oplysningerne om bispegodset i Ods hd. i Roskildebispens Jordebog falder i to afsnit, et om Dragsholm len (C.A. Christensens udgave s. 38-51) og et om bisp Niels' arve- og købegods i Ods hd. og andetsteds (s. 61-69). Imellem de to afsnit er opført kongens og bøndernes ejendom i herredet, som var pantsat til bispestolen. Det er uden videre klart, at det meste af bisp Niels' private gods fra et eller andet tidspunkt tillagdes bispestolen. Det fremgår modsætningsvis af notitser s. 64 og 67, hvor det oplyses, at noget gods ikke er tillagt bispestolen, endvidere af to breve af 9/4 1384 og 16/10 1389, hvorved bisp Niels overdrog næsten alt sit gods i Ods og Merløse hd. til bispestolen. Oplysningerne i de to breve og jordebogen stemmer overens, når undtages to gårde i Gudmindrup, som kun nævnes i brevene.

En sammenligning mellem bispegodset i Roskildebispens Jordebog, incl. det af bisp Niels tillagte, og det rekonstruerede bispegods i 1536 viser meget stor overensstemmelse. Bispestolen ejede i slutningen af det 14. århundrede som sidenhen hele Fårevejle og Asnæs sogne, dernæst gods netop i de byer og ca. i det omfang, som jordebogen 1591 synes at udpege. Den eneste markante afvigelse er, at den middelalderlige kilde også viser, at bispen besad en gård i Skaverup og en i Brændt. Desuden ejede han to gårde i Rørvig, den eneste by, som i 1591-jordebogen ikke tillod nogen som helst fortolkning af besidderproveniensen.

³² To steder er dette sket bevidst: ved byen Hølkerup i Egebjerg sogn og ved gård nr. 16 i Vig sogn, se note 27 og 28.

³³ C.A. Christensen, »Ændringerne i landsbyens struktur«, *Hist. Tidsskr.* 12. rk. I, s. 257-349. Se s. 262-77. For Ods hd., hvor lensjordebogen jo først er fra 1591, begrænsede Christensens sammenligning sig til de byer, hvor han antog, at bisp og krone besad al ejendom i slutningen af det 14. århundrede. De udgjorde imidlertid langt de fleste.

Som en naturlig konsekvens af den sikre bestemmelse af det forhen-værende bispegods i jordebogen 1591 følger, at også bestemmelsen af det gamle krongods er temmelig sikker. En væsentlig forskel til Roskildebispens Jordebog består imidlertid i, at byerne Underød, Frostrup, Glostrup, Eskilstrup, Bognæs og Sejstrup slet ikke nævnes i denne. Selv om kun Eskilstrup i 1591 karakteriseredes ved den helt sikre kongelige afgiftskombination, dvs. nødeskat i skill. grot og byggæsteri eller 10 skill. (lybsk), skyldes forskellen dog næppe en forkert opfattelse af deres proveniens, men at byerne enten ikke tilhørte kronen på bisp Niels' tid eller i hvert fald ikke var pantsat til bispen.

Herom vides nu faktisk, at dronning Margrethe til hr. Albrecht Engelbrechtsen (Bydelsbak) pantsatte Eskilstrup, Sejstrup og Bognæs for den anelige sum af 200 mr. sølv, og at bisp Jens i 1448 gav provst Oluf Daa livsbrev på sit pantegods i Glostrup og Frostrup. Det sidste brev findes kun i Roskildebispens brevregistratur. Denne registratur er delt efter herreder og enkelte større godser; udenfor falder kun gruppe K og T med bl.a. en del breve vedrørende riget, men i øvrigt et særdeles blandet indhold. I gruppe K finder vi en række breve om Nygård, som bispestolen havde i pant af kronen i hele det 15. århundrede. At bispebrevet fra 1448 om Glostrup og Frostrup er placeret i samme gruppe og ikke under Ods hd., turde bestyrke en opfattelse af de to byer som krongods i pant til bispestolen. Konklusionen bliver, at fem af de seks byer var krongods længe før Reformationen, mens man for Underød må nøjes med, hvad 1591-jordebogen synes at vise.

Med undtagelse af de seks krongodsbyer er det således næsten helt de samme ejendomme, der figurerer i Roskildebispens Jordebog i 1370-80'erne og i rekonstruktionen af bise- og krongodset 1536. Øjensynlig skete der ingen ændringer i besiddelsesforholdene i de mellemliggende 150 år. Men pointen her er, at overensstemmelsen viser rigtigheden af den retrospektive analyse af jordebogen 1591.

I det følgende bringes der en række eksempler på sammenligning en detail. I de fleste byer, hvor al ejendom hørte under samme ejer, er det en nem opgave. De mindre forskelle, som ses, skyldtes let forståelige ændringer i landsbyernes gårdtal, brugsstruktur eller landgilde inden for den faste ramme, som landsbyen udgjorde.

Nogle landsbyer viser fuldstændig konstans. Både i 1370 og i 1591 var der i Sneglerup 12 gårde, som i landgilde skulle give 16 skp. korn, og i Prejlerup 8 gårde à $\frac{1}{2}$ pund korn. Andre byer viser uændrede gårdtal, men let forståelige ændringer i landgilden. Holte havde i 1370 4 gårde à 1 pund korn, men 1591 à $\frac{1}{2}$ td. smør. Ellinge bestod af en hovedgård og 12 gårde. Før 1370 gav hovedgården 6 pund korn, de andre tilsam-

Tabel 8. Biske- og krongods i nogle byer o. 1370-80 og 1536.

Engelstrup bisp Niels kronen	1 gd. 2 skill. grot 2 gd à 4 pd. og 2 gd. à 2 pd. 1 selvejer + 1 øde selvejer	1 gd. 1 fjerding smør 2 gd. à 3 pd. 1 selvejer
Ll. Egebjerg kronen	4 selvejere	3 selvejere + 1 fæster
Hønsinge bispestolen kronen	hovedgård 6 pund korn, 4 gd. à 1½ pd., 1 gd. på ¾ pd. 1 gd. på 4 pd. og 1 gd. på 2 pd. 2 selvejere	2 gd. à 1½ pd., 2 à 1¼ pd., 2 à ¾ pd., 1 på ½ pd. 1 gd på 1½ pd. 3 selvejere
Svinninge bispestolen bisp Niels kronen	1 gd. på 3 øre jord 2 øre jord: 2 pd korn, 1 stufjord: 1 skill. grot 4 gd. à 2 pd. og 1 gd. på 1 pd.	nr. 1: 1 gd. på 2 pd. nr. 2: 1 gd. på 1½ pd. nr. 3 og 5: 2 og 1½ pd., nr. 4 og 6: 1 og ½ pd.
Stenstrup bispestolen	hovedgård 9 pund korn og 1 gård 6 pund 4 landboer à 1½ skill. grot, 4 gårdsæder à 2 sterling	3 gd. à 3 pd. og 1 gd. på 2 pd. 3 gd. à 1½ mr. gæsteri mv. og 3 brug og jorder à 2/3 pd.
Ubberup bisp Niels kronen	2 gd. à 1 mark sølv 2 gd. med køer à ½ td. smør 1 selvejer + 1 øde	nr. 1-3: 3 gd. à 1 lød. mark + 1 småbrug 1 selvejer

der ikke i denne by var tale om nogen væsentlig forringelse, men om at en af kronfæsterne var blevet selvejer. Om alle de nævnte byer gælder, at de viser nogle ændringer i gårdtal, brugsstruktur eller landgilde, men at sammenligningerne bekræfter analysen af 1591-jordebogen. Derimod viser sammenligningerne for Ubberup og Svinninge, at den præcise analyse ikke er lykkedes for disse byer. For Ubberup blev det s. 102n foreslået, omend med et spørgsmålstejn, at kun den første gård var bispegods, de tre andre krongods, for Svinninge blev landgilden for gård nr. 4 og 6 fundet tilstrækkelig mærkelig til, at det blev foreslået, at der var tale om klostergods (se side 105). Såvel gårdtal som landgilde viser imidlertid, at der var tale om krongods.

Sammenfattende kan det fastslås, at kontrollen af rekonstruktionen af biske- og krongods 1536 har vist, at analyseresultatet er 99% rigtigt. I de tilfælde, hvor analysen har bygget udelukkende på ukarakteristiske

men 18 skill. grot (dvs. 18 pund korn); i 1370 var ydelserne 12 pund og 12 pund; 1591 ydede hovedgården atter 6 pund, mens 11 gårde hver gav 9 skill., $\frac{1}{2}$ svin, $\frac{1}{2}$ får, 1 teje, 10 æg og 1 fodernød, og 1 øde jord gav 22 skp. byg. Der kan ikke være tvivl om, at den øde jord viser den kornlandgilde, som de andre gårdes jord også var vurderet til, blot at de i stedet for gav omfattende fadebursforsyninger til hovedgården. Nyrup havde 1370 12 gårde à 1 pund korn, men den ene var øde; i 1591 var der 11 gårde à 1 pund korn og 1 øde gård ansat til $\frac{1}{2}$ pund. I landsbyen Holmstrup blev både gårdtal og landgilde ændret, men på let forståelig vis. Der var i 1370 12 gårde à 1 pund korn, men de seks var øde. 1591 var der 6 gårde à 1 pund korn.

Mere ugenomsigtige er ændringerne i Veddinge. Bispen ejede i 1370 15 gårde med skyldjord stærkt varierende i størrelse og 3 gårde med særjorder, terrulæ. I 1591 var der 17 gårde opført i en meget forvirrende rækkefølge, men hvis denne omstruktureres efter mønstret fra 1370, ser en sammenligning således ud:

Tabel 7. Veddinge i Roskildebispens Jordebog 1370 og i lensjordebogen 1591.

Antal gårde	Kornlandgilde	Antal gårde	Kornlandgilde
1	6 pund	1	$5\frac{1}{2}$ pund
2	à $3\frac{3}{8}$ pd.	2	à 3 pd.
5	à 3 pd.	5	à $2\frac{3}{4}$ pd.
1	$2\frac{1}{4}$ pd.	1	2 pd.
3	à 2 pd.	3	à $1\frac{3}{4}$ pd.
1	$1\frac{1}{2}$ pd.	1	$1\frac{1}{4}$ pd.
1	$1\frac{1}{2}$ pd.	1	2 pd.
1	$1\frac{1}{2}$ pd.	1	$\frac{1}{2}$ pd.
3 gd. med terrulæ	à $\frac{1}{2}$ td. smør	2	$2\frac{1}{2}$ pund + $\frac{1}{2}$ pund

Tabellen viser, at landgilden pr. gård er nedsat med $\frac{1}{4}$ pund korn, dog lidt mere for de største, samtidig med at der er flyttet rundt på jorden mellem to af de gamle $1\frac{1}{2}$ punds gårde.

Vanskeligere bliver sammenligningerne ofte, når der er tale om flere ejere i den samme landsby. En række eksempler gives i tabel 8.

I nogle af byerne i tabel 8 er forskellene mellem Roskildebispens Jordebog og Dragsholm lens jordebog 1591 let forståelige. I Lille Egebjerg var en selvejer blevet til en kronfæster, og i Stenstrup var et højmiddelalderligt gods med hovedgård og småbrug blevet omstruktureret til et senmiddelalderligt fæstegodssystem. I Engelstrup og Hønsinge synes krongodset derimod at have været udsat for en markant forringelse med en halvering af gårdtallet og en kraftig nedgang i landgilden. Da der i Hønsinge var én selvejer mere i 1591, er det imidlertid muligt, at

afgifter, er der nødvendigvis somme tider skønnet forkert, men betydningen heraf er blevet minimal, fordi langt den største del af godsbesiddelserne gjaldt hele landsbyer, evt. halve store byer, og fordi det andet kriterium for identifikation af ejendommenes proveniens, den faste disponering af stoffet i lensjordebogen med bispegodset først, aldrig har svigtet.³⁴

8. Ejendomsfordelingen i Ods herred 1536

Efter at proveniensen af næsten alle gårde i lensjordebogen 1591 er bestemt, dvs. efter at det er udfundet, hvilke gårde der var henholdsvis gammelt bispegods, krongods, klosterods og adelsgods, er det et simpelt regnestykke at opgøre ejendomsfordelingen ved Reformationen i 1536. Til de fremfundne tal er blot at lægge tallet på de gårde i Ods hd., som ikke var krongods i 1591 og derfor ikke figurerer i lensjordebogen. Det drejer sig præsters og kirkers 24 gårde i 1567, Roskilde Domkapitels 21 gårde i 1568, 6 gårde i adelig besiddelse og 5 gårde under Almindeligt Hospital i København (Vartov) i 1607 (tabel 1). Med det forbehold, at de nævnte gårdtal kan afvige lidt fra ejendomsfordelingen i 1536 (idet de gejstlige institutioner kan have mistet et par ejendomme efter Reformationen) og med forbehold for de mindre fejl, som proveniensbestemmelsen af gårdene i 1591-jordebogen indholder (i Ubberup og Svinninge), var ejendomsfordelingen i 1536 som følger (excl. Rørvigs 24 gårde):

Tabel 7. Ejendomsfordelingen i Ods herred i 1536.

Krone	245
Bisp	241
Domkapitel	21
Klostre	98
Hospitaler	5
Kirker og præster	24
Adel	91
ukendt	3
i alt	728

Det har kunnet lade sig gøre at rekonstruere ejendomsfordelingen ved tiden for Reformationen. Der eksisterer ganske vist ikke for Ods herred,

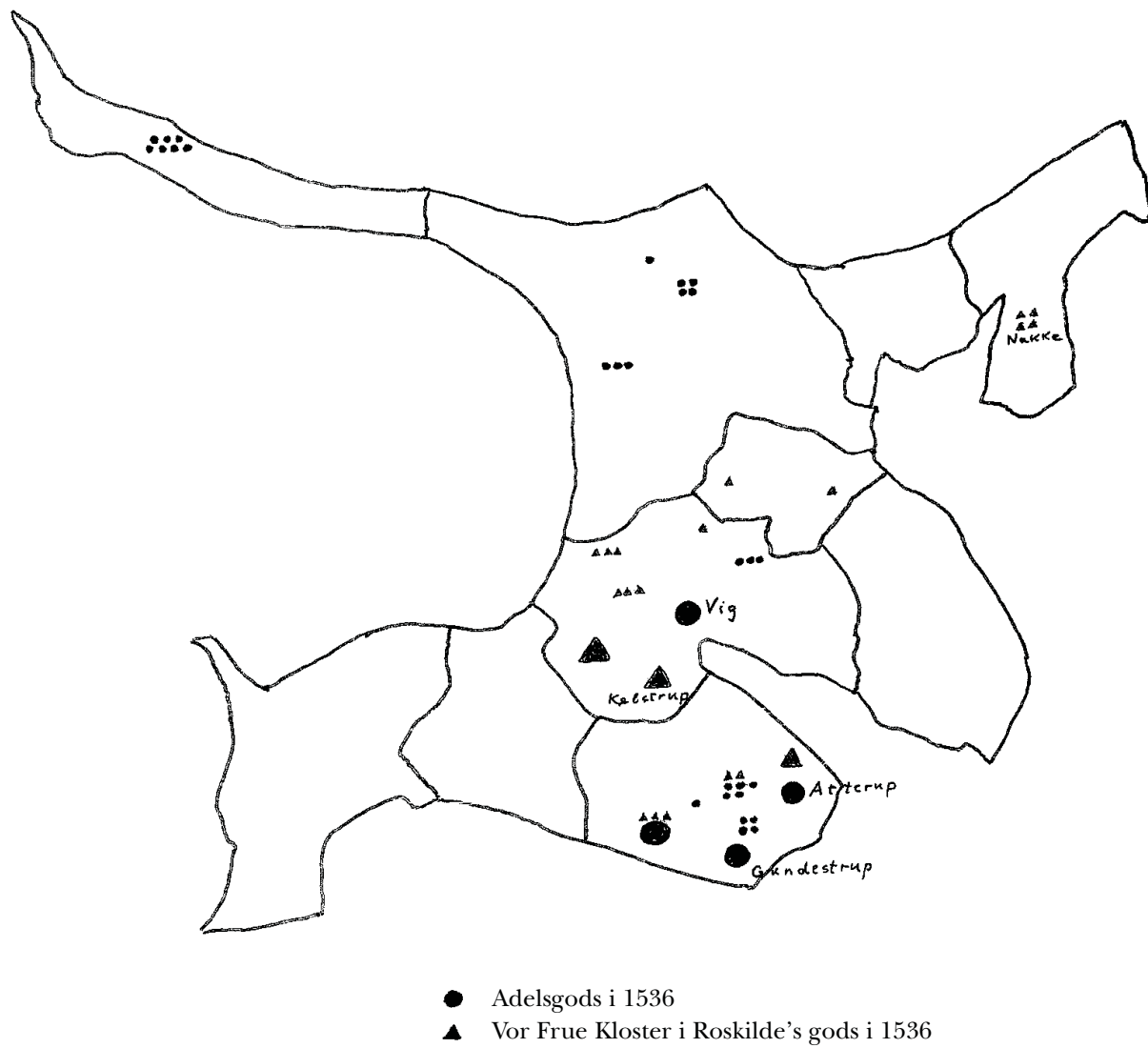
³⁴ Muligvis udgør Brændt en undtagelse. Det er nemlig fristende at antage gård nr. 1 i Brændt (1 otting smør) for identisk med bisp Niels' gård sammesteds (½ td. smør), eftersom kronen ikke havde nogen fæstegård dér i Roskildebispens jordebog.

som f.eks. for Århusgård eller Roskilde len, lensjordebøger så tæt på Reformationen, at kirkegods og krongods er holdt adskilt; men jordebogen fra 1591 har vist sig at have så mange støberande efter ældre jordebøger, at kirke- og krongods har kunnet adskilles. Biske- og krongodset er kendt allerede fra Roskildebispens jordebog i 1370'erne og 80'erne, og en sammenligning viser, at der ikke var sket ændringer af nogen væsentlig betydning siden da. Helt nyt er det imidlertid, at godset Kelstrup, som dronning Margrethe havde erhvervet fra adel, men skænket til Vor Frue kloster i Roskilde, har kunnet udskilles ved analysen af 1591-jordebogen. Fra andre kilder vides der nemlig intet om godsets nærmere placering og dets anselige størrelse.

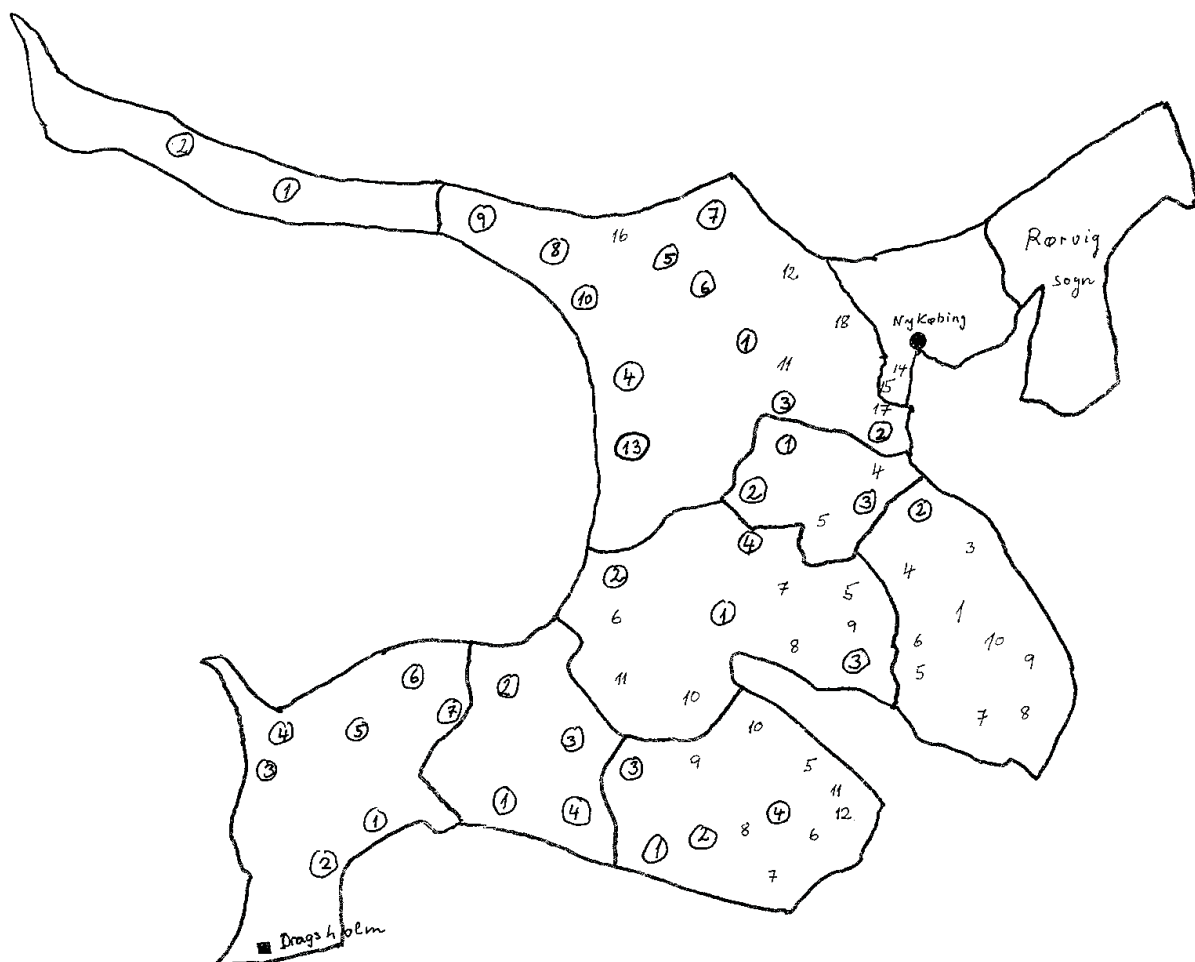
Undersøgelsen af ejendomsforholdene Ods herred er en tekstanalyse. Men det er en afgørende pointe, at man i hvert fald på Sjælland overalt vil kunne rekonstruere ejendomsfordelingen i 1536 på den ene eller den anden måde og med større eller mindre sikkerhed i detaljerne. Som typeeksempler er i kap. 1 nævnt herrederne Sømme og Bjæverskov. Om det andetsteds kan gøres som i Ods herred, vides ikke. En væsentlig forudsætning for rekonstruktionerne er den uændrede bebyggelse og det stabile gårdtal fra det 15. til det 17. århundrede, hvilket endog betyder, at de enkelte gårde kan følges op til matriklerne.

Kort 2. Adelsgoods og Vor Frue Kloster i Roskildes gods

Kort 3. Byernes rækkefølge i lensjordebogen 1591 (jf. tabel 1).

Cirkel med tal i: Byer med gammelt Dragsholmgods, dvs. bispegods
 Tal: Byer med udelukkende gammelt Kalundborggods

SUMMARY

Property Ownership in the Odsherred 1536

A hundred years ago the historian Kristian Erslev wrote that the church and the nobility in Denmark at the end of the Middle Ages each owned thirty-five to forty per cent of the holdings in Denmark, while the remaining twenty-five per cent was divided between the crown and the propertied peasants. On the whole his estimate is still accepted. But several subsequent studies of local conditions have demonstrated great variation from one part of the country to another and from one locality to another. In the case of Zealand, in particular, it is possible to reconstruct the distribution of ownership rather precisely. The basis for this is the large number of cadastres stemming from the second half of the sixteenth century. These ledgers record the estates of the crown and freeholders, including the lands that were taken from the bishops and monasteries during the Danish Reformation in 1536. In the case of the ecclesiastical institutions that survived after 1536 their cadastres as well as their letters of acquisition contain property lists. Information on the lands of the nobility is, on the contrary, tenuous, but what was owned by neither crown nor church was *eo ipso* owned by the nobility. To determine its extent it is necessary to know how many holdings there were. The source material is sufficiently ample to be certain that changes regarding the number of holdings on Zealand were minimal into the seventeenth century, where their number is known village by village.

On the other hand, the distribution of ownership between the various social orders (*stænder*) underwent a number of changes between 1536 and the earliest extant cadastre. The crown's letters of acquisition from around 1536 onwards are, however, extant and published in *Kronens Skøder* (Crown Deeds); the collection is so complete that it is possible to trace every property transaction, above all, the numerous exchanges between the nobility and the crown, including the surviving ecclesiastical institutions, in the second half of the sixteenth century. As a result, one can reconstruct the extent and location of the properties belonging to the crown/church and the nobility at the time of the Reformation.

Once this is done, the problem is to sort out what the crown owned before the Reformation and what it subsequently derived from the church. The task is readily accomplished in the case of Sømme district around Roskilde, since an extant cadastre from 1554 distinguishes sharply between crown and episcopal properties prior to the Reformation. Cadastres and letters held by the three rich convents in Roskilde are also extant. The matter is more difficult in the case of the district of Odsherred, where the Dragsholm cadastre goes no further back than 1591/92. The object of the present study is to reconstruct the distribution of property of that district in 1536.

The property distribution of the district around 1591 is presented in Table 1. At that time the crown owned close to all the properties: six hundred and ninety-six peasant holdings out of seven hundred and fifty-two. The number of farms recorded in the earliest land register from 1664 was virtually the same, seven hundred and fifty, confirming that we know of virtually all the holdings from about 1591. Both lists include some smallholders, but not cottagers. In 1591 the nobility owned only six holdings. Fortunately, the Danish National Archive is in possession of a list of estates owned by the nobility in Odsherred in 1553, a document that was apparently composed because the king wished to acquire (through exchange) all nobility property in the district to secure royal hunting

rights. It was a matter of a total of one hundred and nineteen holdings, and by utilizing the Kronens Skøder collection it can be ascertained that subsequently the crown did systematically acquire the properties in question. Furthermore, the 1553 list and a monastic cadastre show that nobles had acquired thirty-four of the hundred and nineteen holdings from monasteries. The lands owned by the nobility in 1536 consisted, therefore, of only eighty-five holdings (see Map 2).

The main analysis deals with the Dragsholm cadastre from 1591. It bears numerous traces of the composite origin of its holdings. In regard to certain holdings it relates that some were once subservient to Kalundborg and some to Dragsholm. In 1591 all the peasants were, of course, subservient to Dragsholm, but as we know from its previous history, Odsherred was transferred from Kalundborg to Dragsholm, when the latter was elevated to a superior district (*hovedlen*) in 1566. To all appearances the only properties belonging to Dragsholm before 1566 were the extensive episcopal estates in Odsherred and the areas south of it, while the castle of Kalundborg possessed Odsherred's medieval crown lands, the district's previous monastic estates, and the lands it acquired there from the nobility. The cadastre of 1591 (and its unknown antecedents) must therefore be the product of combining two older cadastral, which had existed in 1566. A close examination does, indeed, reveal distinct traces of such a compilation. In particular, there is a striking difference between the common duties on peasant plots: cows or cattle from those subservient to Dragsholm, but so-called "young cattle money" (*nødeskat*) paid by many previously subservient to Kalundborg. There were also differences between the duties on individual holdings, e.g., only those previously subservient to Kalundborg could fulfil their progress obligations with barley or money instead of barley. Generally speaking, the system of payments had been firmly established by the end of the Middle Ages, and the 1664 land register shows that all the holdings known in 1591 were still bound by the same duties.

The analysis of peasant duties tells us who previously owned the great majority of holdings in Odsherred. It is of particular interest that the pattern of duties identifies sixty holdings that had belonged to the Convent of Our Lady in Roskilde, a complex of lands whose size and location is otherwise unknown (see Map 2).

However, besides the village of Rørvig, where the crown between 1566 and 1591 gave all twenty-four holdings equal status (and thus deleted every trace of former relations), the previous status of over one hundred holdings still remains to be established. But a re-examination of the 1591 cadastre reveals that the old Dragsholm holdings are always listed first in villages where there were other owners. The bishop, of course, did not have holdings in every village, but a look at the cadastre's topographical order reveals the key to the final solution of the problem. Within each parish the village with the church naturally tops the list, while the following entries are topographically random, because the villages with episcopal holdings come first. The topographical situation is illustrated in Map 3. There is only one instance of deviation from the described pattern, namely, village no. 13 in Højby Parish, which was old episcopal property. On the face of it, its position in the cadastre looks like a mistake, but, in fact, Ellinge until 1566 had been a small independent manor and had not belonged under Dragsholm.

When the unknown author of the 1566 cadastre was faced with the task of compiling the entries of two older cadastral into a single new document, he chose an understandable and logical procedure, which was also the surest

method of carrying out an extensive undertaking. His resultant work has provided a basis for determining the distribution of property in 1536. The bishopric possessed two hundred and forty-one holdings, the crown two hundred and forty-five, the monasteries ninety-eight, the nobility eighty-five, the Roskilde cathedral chapter twenty-one, churches and clerics twenty-four, and the Vartov hospital five. The only undetermined properties are the twenty-four Rørvig holdings and three holdings in and around Asminderup parish.

The correctness of the analysis can be confirmed by examining the cadastre of the Bishop of Roskilde from 1370-95. Data on the extent and position of crown and episcopal lands were on the whole still valid in 1536, although frequent changes had occurred in the structure of the holdings, and nearly always changes regarding duties.

Translated by Michael Wolfe